

Märkusi Iraani Islamivabariigi põhiseaduse hübriidsest iseloomust

Lidia Leontjeva

Sissejuhatus

Maailmas eksisteerib palju erinevat tüüpi põhiseadusi. Mõnes riigis on põhiseadus väga detailne, näiteks India Vabariigi põhiseadus, samuti on olemas väga üldised põhiseadused, näiteks USA-s ja Monaco Vürstiriigis. Mõnes riigis puudub traditsioonilises mõistes kodifitseeritud põhiseadus (näiteks Uus-Meremaal ja Ühendkuningriigis), vaid põhiseaduslikud mõisted on asendatud kumulatiivselt teiste seaduste normidega. Ühendkuningriigis loetakse (riigi) põhiseaduseks seaduste (parlamendi aktide), pretsedentide (kohtulahendite) ja konventsioonide kogu.

Käesolevas artiklis katsutakse leida Iraani Islamivabariigi põhiseaduses neid aspekte, mis tõendavad põhiseaduse teokraatlikku iseloomu, ja neid, mis näitavad põhiseaduse demokraatlikku iseloomu. Kui mõlema aspektid on põhiseaduse tekstis leitud, võib jõuda järelduseni, et Iraani Islamivabariigi põhiseadus on hübriidne, mis tähendab, et selle normides on peegeldatud konstitutsionaalse teokraatia väärtused. Antud analüüs ei sea eesmärgiks otsustada, millised aspektid prevaleerivad Iraani põhiseaduses, ehk teha järeldust, kas põhiseadus on rohkem demokraatlik või teokraatlik. Põhiseaduse teksti uurimise eesmärk on peamiselt Iraani põhiseaduses kodifitseeritud normide väljatoomine koosmõjus õigusliku konteksti analüüsiga.

Teokraatlik iseloom

Iraani Islamivabariigi põhiseadus algab väljendiga „Jumala nimel“ (*bessmellāh*),¹ millele järgnevad islamirevolutsiooni liikumise ajaloolised andmed, Khomeyni nimetatakse kogu riigi imaamiks² ja ülemjuhatajaks. Preambulis on põhiseadus määratletud kui ideoloogiline ja teokraatlik dokument. Demokraatlikes põhiseadustes on enamasti sätestatud riigi ja kiriku lahusus.³ Et Iraani Islamivabariigi põhiseaduses on religioonil avalik roll ja mingis mõttes võistleb see riigiga avaliku sektori pärast, erineb see fundamentaalselt tänapäevastest läänelikest põhiseadustest. Preambulis viidatakse kuuele koraani salmile (salmid 3: 28, 21: 92, 7: 157, 28: 5, 4: 58, 2: 143). On sätestatud, et Iraani rahvas on revolutsiooni käigus end puhastanud ateistlikust valitsusest ja välismaistest ideedest ning pöördunud tagasi autentsete islami põhimõtete ja maailmavaate poole. Preambulis on määratletud põhiseaduse eesmärk täide viia revolutsiooni aluseks olevad veendumused ja panna alus selleks, et kõik ühiskonna liikmed saaksid aktiivselt osaleda poliitiliste või muude tähtsate otsuste langetamise protsessis revolutsiooni jätkumise tagamiseks nii kodus kui ka välismaal ühise ja universaalse uskliku kogukonna loomiseks koraani salmi 28: 5 järgi:

Kuid meie tahtsime olla armuline nende vastu, keda alandati maal, ja teha nendest ülikud ja pärijad ... (Udam 2007).⁴

Lisaks preambulile sisaldab Iraani põhiseadus 14 peatükki:

- I peatükk: Põhimõtted;
- II peatükk: Keel, tähestik, kalender ja riigilipp;
- III peatükk: Rahva õigused;
- IV peatükk: Majandus ja rahandus;

¹ Bessmellāh ('jumala nimel') — väljendit kasutatakse moslemite igapäevases elus, öeldes iga tegevuse eel, et saada Jumalalt õnnistust.

² Imaam — siin kui šiitide poliitiline ja usuline juht, mitte Muhamedi järglane.

³ Vt Eesti Vabariigi põhiseadus § 40.

⁴ Edaspidi on kõik eestikeelsed tsitaadid võetud Haljand Udami koraanitõlkest (Udam 2007). Siin ja edasi kasutatakse traditsioonilist viitamist koraani salmidele, kus esimene number on *suura* 'peatüki' ja teine salmi number.

- V peatükk: Rahva suveräänsus;
- VI peatükk: Seadusandlik võim;
- VII peatükk: Kohalik omavalitsus;
- VIII peatükk: Kõrgeim Juht ja Asjatundjate Kogu;
- IX peatükk: Täidesaatev võim;
- X peatükk: Välispoliitika;
- XI peatükk: Kohtuvõim;
- XII peatükk: Massimeedia;
- XIII peatükk: Riigikaitse Kõrgeim Nõukogu;
- XIV peatükk: Põhiseaduse muutmise kord.

Iraani Islamivabariigi põhiseadus tsiteerib islami püha raamatut koraani sageli, kõige rohkem esimeses peatükis „Põhimõtted“. Artiklis 7 tsiteeritakse salmi 42: 38: „...ning jagavad almusteks seda, mida oleme nendele andnud...“, ja edasi samas artiklis salmi 3: 59: „...pea nendega nõu asja üle“. Artiklis 8 tsiteeritakse salmi 9: 71: „Usklikud mehed ja naised on üksteise sõbrad, nad kutsuvad tegema seda, mis on lubatud, ja keelavad teha seda, mis on keelatud...“. Artiklis 11 tsiteeritakse salmi 21: 92: „Tõesti, meie kogukond on üks. Mina olen teie Isand, seetõttu kummardage minu ees!“ Ja selle peatükki viimases artiklis (14) tsiteeritakse lisaks koraani salmi 60: 8, mis räägib et moslemid peavad kohtlema mittemoslemeid heatahtlikult, õiglaselt.

Põhiseaduse IX peatükis „Täidesaatev võim“ artiklis 151 tsiteeritakse salmi 8: 60: „Koguge uskmatute vastu nii palju sõjaväge ja perutavaid hobuseid, kui suudate, nii hoiate te Jumala ja teie eneste vaenlasi hirmu all, muude hulgas ka selliseid, kelle olemasolu teie üldse ei aima.“⁵ Sellele koraani tsitaadile on artiklis 151 lisatud ka kaasaegses sõnastuses selgitus: „Valitsus vastutab selle eest, et tagada kõigile kodanikele sõjaline õppeprogramm ja selleks vajalikud vahendid vastavalt islami kriteeriumidele, selleks et kõik oleksid alati võimelised relvaga kaitsma kodumaad ja Iraani Islamivabariigi riigikorda. Relvade omamine nõuab siiski ametlike asutuste luba.“

Nagu eelpool öeldud, mainitakse Iraani Islamivabariigi põhiseaduses koraani sageli. Näiteks artiklis 2 on üheks Iraani Islamivabariigi aluseks

⁵ Iraani põhiseaduse tekstis on selle salmi number on 8: 59, kuid eestikeelses koraani tõlkes vastab sellele salm 8: 60.

nimetatud inimolendi ja tema vabaduste eristaatust, kuid „inimene vastutab oma vabaduste kasutamise eest ise Jumala ees“. Vastutuse taset määratlevad koraani tõlgendavad juristid.⁶

II peatüki „Keel, tähestik, kalender ja riigilipp“ artiklis 15 on sätestatud: „Kuna araabia keel on koraani, islami kultuuri ja õpetuse keel ning on lahutamatult seotud Iraani kirjandusega, peab araabia keelt õpetama algkoolist põhikoolini, kõikides klassides ja kõikidel erialadel.“

XI peatüki „Kohtuvõim“ artikkel 67 sisaldab vandeteksti, mida iga uue parlamendi valitud liige peab andma enne esimese istungi algust. Vandetekstis on mainitud koraani: „... vannun koraani peal ja Jumala nimel ...“. Siin võib mainida, et selle artikli järgi on teiste religioonide esindajatele lubatud asendada „koraan“ oma püha raamatu nimetamisega. Samuti sisaldab IX peatüki „Täidesaatev võim“ artikkel 121 vandeteksti — Iraani Islamivabariigi uueks perioodiks valitud president vannub koraani peal parlamendi ja Riigikaitse Kõrgema Nõukogu ees.

Tähtsamad printsüübid, mis kinnitavad Iraani Islamivabariigi põhiseaduse teokraatlikku iseloomu, leiame I peatükist „Põhimõtted“, mille artiklis 2 on sätestatud: „Islamivabariik on süsteem, mis põhineb usul:

1. ühte Jumalasse („ei ole jumalat peale Jumala“), Tema ainuõigusesse suveräänsusele ja õigusloomisele, vajadusse jälgida Tema käsku, Tema õigusnorme ja vajadusse Tema käskude levitamisele;
2. jumalikku inspiratsiooni ja selle algatavasse rolli seaduste loomisel;
3. ülestõusmisse ja selle konstruktiivsesse rolli seaduste tõlgendamisel;
4. Jumala õiglusse loomisel ja selle seaduste vormis kujundamisel;
5. imaamaadi⁷ valitsemise järjepidevusse ja põhilisse rolli islamirevolutsioonis.“

I peatükki artikkel 3 määrab vabariigi valituse kohustuseks rahvusliku välispoliitika korraldamise islami kriteeriumide alusel, vennaliku eestkoste andmise kõikidele moslemitele ja piiramatu toetuse võimaldamise maailma vaesunud rahvastele.

Kõige olemuslikumalt ning otseselt illustreerivad teokraatlikku iseloomu I peatüki artiklid 4 ja 5. Artiklis 5 on sätestatud: „Kõik tsiviil-, kriminaal-, finants-, majandus-, haldus-, kultuuri-, sõja-, poliitilised ja muud seadused ja määrused peavad põhinema islami kriteeriumidel.

⁶ Pärsia keeles tekstis on *foqahā*, mis tähendab šiiitlikku, mitte sekulaarset juristi.

⁷ 12 imaami doktriin — põhiline šiiitliku islami dogma.

See põhimõte reguleerib ka kõiki põhiseaduse artikleid ja teisi seadusi ja määrusi.“ Artiklis 5 on sätestatud, et Jumala tahte tõlgendajaks ja uskliku rahva liidriks on Kõrgeim Juht.

Artikli 11 järgi on kõik moslemid ühtne rahvas ja Iraani Islami-vabariigi valitsus viib läbi oma poliitikat, lähtudes islamimaailma ühtsusest — valitsust kohustatakse püüdlema islamimaailma majandusliku, kultuurilise ja poliitilise ühtsuse poole. Artikkel 12 määratleb Iraani ametlikuks religiooniks islami ja selle religiooni valitseva suuna. Iraani põhiseaduse seisukohalt on see muidugi *šiiitlus*. Rõhutatakse, et see põhimõte jääb igavesti muutumatuks. Aktsepteeritakse ka teatud teisi islamisuundi ja nende õiguspraktikaid (Hanafi, Shafi'i, Maliki, Hanbali ja Zaydi), kuid tingimuslikult. Lisaks on ka artiklis 56 sätestatud, et Jumalale kuulub absoluutne suveräänsus maailma ja inimolendi üle. Samuti tasub nimetada siin artiklit 144, mille järgi Iraani Islamivabariigi armee peab olema islamiarmee ning kaitsma islami ideoloogiat ja islami rahvast.

Et teokraatialle on omane valitsemine Jumala nimel, saab eeltoodud näidetele tuginedes järeldada, et Iraani Islamivabariigi põhiseadus on osaliselt teokraatliku iseloomuga.

Demokraatlik iseloom

Demokraatlikus riigis peab rahval olema õigus ja võimalus valida riigivõimu teostajaid ning riigivõimu ennast peab teostama rahva tahte kohaselt. See tähendab, et kogu riigivõim lähtub rahvast ehk selle ottsel või kaudsel heakskiidul, mida kirjeldab ka demokraatliku legitiimsiooni mõiste. Vähemalt osa riigivõimu teostajaid peab olema valitud otse rahva poolt, osa võib olla rahvaga seotud kaudsemalt (Annus 2006: 46–47).

Samuti on tähtis, et põhiseaduse alusel oleks tagatud side rahva ja riigi vahel, mille kindlustavad perioodilised valimised, samuti peab riigivõimu teostamine toimuma rahva soovide kohaselt. Peab toimuma demokraatlik kontroll — rahva valitud parlament peab teostama järelevalvet täidesaatva võimu üle. Selleks et valijad suudaksid üldse adekvaatselt oma esindajaid valida ning nende tegevust kontrollida, peab olema tagatud võimalus teha valikuid erinevate programmide, ideoloogiate ja

kandidaatide vahel (Annus 2006: 49). Põhiseadusega peavad olema tagatud sõna-, ühinemis- ja kogunemisvabadus, samuti üldine infovabadus, et oleks võimalus teha valikuid erinevate ideoloogiate hulgast (Annus 2006: 50). Põhiseaduse teksti tõlgendamisel lähtutakse peamiselt keelilisest tõlgendamisest koosmõjus õigusliku konteksti ja seaduse eesmärgi lahtimõtestamisega.

Iraani Islamivabariigi põhiseaduse I peatüki artiklis 6 on öeldud: „Iraani Islamivabariigis tuleb riigiasju hallata avalikul referendumlil ja valimiste kaudu. Riigiasjade hulka kuuluvad presidendi valimine, Asjatundjate Kogu liikmete valimine, volikogu liikmete ja muude selliste institutsioonide liikmete valimine või referendum sellistel juhtudel, mis on kindlaks määratud käesoleva dokumendi teistes artiklites.“ Sellest võime järeldada, et Iraani põhiseadusega on garanteeritud riigivõimu teostamine rahva soovide alusel.

Iraani põhiseaduse artikkel 57 sätestab võimude lahususe, eristab täidesaatva, seadusandva ja kohtuliku võimu harud. VI peatüki artiklis 62 on sätestatud Islami Konsultatiivkogu (parlament, esindab seadusandvat võimu) valimise kord, VII peatüki „Kohalikud omavalitsused“ artikkel 100 määrab kohaliku omavalitsuse valimise korra, samuti sätestab, et täpsemad reeglid ehk nõudmised valijatele ja valitavatele määrab vastav seadus. IX peatüki „Täidesaatev võim“ artikkel 114 sätestab, et vabariigi presidendi valib rahvas otsese hääletamise tulemusel. Sama peatüki artikli 134 järgi on vabariigi president ka vabariigi valitsuse juht.

Erandlikuks võib pidada Kõrgeima Juhi (*ayatollah*) positsiooni, kelle Iraani põhiseaduse artikli 107 järgi nimetab eluks ajaks ametisse 96 eksperdist koosnev Asjatundjate Kogu. Asjatundjate Kogu liikmed valib kaheksaks aastaks otseselt rahvas, kuid Iraani põhiseaduse artikli 108 järgi peaks iga kandidaadi kinnitama Järelevalve Nõukogu ehk teiste sõnadega on Järelevalve Nõukogul õigus mitte lubada kandidaati valimistele. Siin on tarvis selgitada, kuidas valitakse Järelevalve Nõukogu. Artikkel 91 sätestab, et Järelevalve Nõukogu koosneb 12 liikmest, kellest kuus kandidaati valib Kõrgeim Juht ja kuus kandidaati esitab Asjatundjate Kogu esimees parlamendile kinnitamiseks. Järelevalve Nõukogu kinnitab ka Asjatundjate Kogusse valitud kandidaadid. Seega saab kokkuvõtlikult esiteks järeldada, et Kõrgeim Juht valitakse kaudsete valimiste teel ehk rahvas teda otseselt valida ei saa, vaid valib tema valjaid. Teiseks, valijate valimise kord piirab rahva nii aktiivset kui ka passiivset valimisõigust.

Kuna artikliga 57 on sätestatud võimude lahusus ja põhiseaduses on ette nähtud täidesaatev võim (vabariigi president), seadusandlik võim (Islami Konsultatiivkogu, Järelevalve Nõukogu⁸), kohtuvõim (XI peatükis nimetatud kohtud, sh Kõrgem Kohus), tekib küsimus, kus selles süsteemis on Kõrgeima Juhi koht. Antud küsimusele leidub lahendus, kui vaatlеме, millised on Kõrgeima Juhi funktsioonid ja volitused Iraani Islamivabariigi põhiseaduse kohaselt. Artiklis 110 on see määratud nii: „Kõrgeimal Juhil on järgmised volitused ja kohustused:

1. Iraani Islamivabariigi üldise poliitika kindlaksmääramine pärast konsulteerimist selle otstarbekuse osas Asjatundjate Koguga;
2. järelevalve üldise poliitika nõuetekohase rakendamise üle;
3. rahvahääletuse algatus;
4. relvajõudude juhtimine;
5. sõjaseisukorra, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni väljakuulutamise;
6. järgmiste ametivõimu esindajate ametisse nimetamine, ametist vabastamine ja tagasiastumise vastuvõtmine:

- a. Järelevalve Nõukogu juristid,
- b. Kõrgeima Kohtu esimees,
- c. Iraani Islamivabariigi president,
- d. peastaabi ülem,
- e. Islami Revolutsiooni Valvurite Korpus,
- f. julgeoleku ja relvajõudude tippjuhid;

7. kolme võimuharu suhete koordineerimine ja konfliktide lahendamine nende vahel.“

Samuti kuulub Kõrgeima Juhi võimualasse süüdimõistetute vabastamine karistuse kandmisest armuandmise korras või karistuse kergendamise, kui Kõrgeima Kohtu esimees esitab vastava taotluse; vabariigi presidendi ametisse nimetamine valimistulemuse alusel, vabariigi presidendi ametist vabastamine Kõrgeima Kohtu või Islami Konsultatiivkogu otsuse alusel; erakorraliste probleemide lahendamine, kui neid ei saa lahendada Asjatundjate Kogu tavapäraseid meetmeid rakendades. Samuti on Kõrgeimal Juhil õigus osa oma volitustest üle anda.

⁸ Järelevalve Nõukogu käsitletakse Iraani põhiseaduses seadusandliku võimuna, kuid artiklite 93–99 järgi on sellel sisuliselt vaid põhiseadusliku järelevalve funktsioon, usu-järelevalve ja parlamendi seaduste veto funktsioon. Ilma Järelevalve Nõukogu kinnitusega ei ole kehtiv ükski parlamendi välja kuulutatud seadus. Seaduste algatamise volitust Järelevalve Nõukogul ei ole.

Võime järeldada, et antud juhul on süsteem palju keerulisem kui demokraatlikus õigusriigis eksisteeriv võimude lahusus, mis eeldab üsna iseseisvaid võimuharusid. Kõrgeimal Juhil, Asjatundjate Kogul ja Järelevalve Nõukogul on väga laiad põhiseaduslikud volitused, mis iseloomustab kuuluvust erinevatesse võimuharudesse. Kuid küsimus, millisesse võimuharusse nad sisuliselt kuuluvad, jääb lahtiseks.

Iraani põhiseaduses IX peatükis „Täidesaatev võim“ on detailselt kirja pandud vabariigi presidendi vastutuse standard Islami Konsultatiivkogu ees (artiklid 122, 136 ja 141) ehk rahva valitud Islami Konsultatiivkogul on põhiseaduslik kontroll täidesaatva võimu üle.

Inimõigustest

Suurem osa demokraatliku riigi kriteeriumidest kuuluvad sisuliselt inimõiguste valdkonda. Inimõigustest rääkides viidatakse reeglina rahvusvahelistele inimõiguste konventsioonidele, mille aluseks on 10. detsembril 1948. aastal vastu võetud inimõiguste ülddeklaratsioon. Ka Iraan oli üks deklaratsiooni väljatöötajatest ja sellega ühinejatest, kuid siis valitses Iraanis sekulaarne poliitiline režiim. Pärast 1979. aasta islamirevolutsiooni asendati 1907. a põhiseadus uuega ja Iraani Islamivabariik Iraani riigi järeltulijana on väitnud, et ei kavatse antud deklaratsiooni jälgida, tunnistades selle juudikristliku sekulaarse idee kajastuseks, mis ei saa olla kohaldatud moslemitele.⁹

Põhiõiguslikke norme on käsitletud Iraani põhiseaduse III peatükis: võrdsus seaduse ees (artiklid 19–20); sooline võrdõiguslikkus (artiklid 20–21); elu, omandi ja au tagatised (artiklid 22, 39); mõttevabadus (artikkel 23); sõnavabadus (artikkel 24); korrespondentsi puutumatus (artikkel 25); eraelu puutumatus (artikkel 25); usuvabadus (artikkel 26); kogunemisvabadus (artikkel 27); elukutse vaba valik (artikkel 28); õigus õiglasele kohtumenetlusele (artiklid 32, 35–37); õigus pöörduda kohtu poole (artikkel 34); süütuse eeldus (artikkel 37); õigus kaitsja abile (artikkel 35); kodu puutumatus (artiklid 35, 22); väärkohtlemise keeld (artikkel 39).

⁹ ÜRO Peaassamblee. 36. sessioon. Kolmas komitee. 65. kohtumine. Reede, 7. detsember 1984 kell 15.00. A/C.3/39/SR.65. Tsiteeritud: Gontowska, Luiza Maria 2005. *Human rights violations under the Sharia's: A comparative study of the Kingdom of Saudi Arabia and the Islamic Republic of Iran*. Pace: Pace University, lk 4.

Massimeedia õigused ja kohustused on kirjas XII peatükis „Massimeedia“. Ka põhiseaduse preambulis on eraldi sätestatud meediakanalite eesmärgid: „Massikommunikatsioonivahendid, raadio ja televisioon peavad teenima islami kultuuri eesmäärke islamirevolutsiooni edu kontekstis.“ Tunnistatakse, et meediat võiks kasutada erinevate ideede tutvustamise eesmärgil, kuid meediakanalid peavad rangelt hoiduma destruktiivsete ja islamivastaste ideede levitamisest. Siin on riive aluseks seatud mõisted „destruktiivne“ ja „islamivastane“, antud mõistete defineerimisest ja määratlusest sõltub, kas riive on tõhus või proportsionaalne.

Iraani Islamivabariigi põhiseaduse artiklis 23 on sätestatud mõttevabadust garanteeriv õigusnorm: „Andmeid üksikisiku veendumuste kohta ei tohi talletada. Kedagi ei tohi taga kiusata või hukka mõista tema veendumuse pärast.“ Siin on põhiõiguste adressaadiks avalik võim ja kõik kolmandad isikud. Otseselt ei ole antud artiklis käsitletud mõistet „mõttevabadus“ või „arvamuste vabadus“, mistõttu ei anna see isikule õigust midagi teha või mitte teha (mõelda, omada arvamust), vaid keelab uurida või taga kiusata selle teo eest. Nimetatud säte viitab *forum internum*’ile (s.t passiivsele, seesmisele vabadusele), kuid mitte *forum externum*’ile (s.t aktiivsele, eelkõige tegevuse läbi teostatud vabadusele).

Võrdsuse põhimõte on sätestatud artiklis 19: „Kõikidel Iraani rahvastel on võrdsed õigused, olenemata hõimust või etnilisest rühmast, kuhu nad kuuluvad. Rass, keel ja muud sellised tunnused ei tohi olla eriliseks privileegiks.“ Artikkel 20 sätestab: „Kõik Iraani elanikud, nii mehed kui ka naised, on riigi seaduste ees võrdsed. Kõikidel on kodanikuõigused, poliitilised, majanduslikud, sotsiaalsed, kultuurilised õigused, mis vastavad islami põhimõtetele.“ Siin on võrdsuse põhimõte piiritletud islami põhimõttega, millest võiks järeldada, et tegu on põhiõiguse riivega. Demokraatlikus ühiskonnas peab iga põhiõiguse riive olema kooskõlas põhiseadusega ja vajalik (ehk põhjendatud). Artikli 20 piirangute aluseks on islami põhimõte, mis on kooskõlas Iraani põhiseaduse alusprintsipidega (artiklid 1, 2 ja 12), aga kui piirangute eesmärgiks on valitsemiskorra kaitsmine, siis tekib küsimus, kas antud riive on ühiskonna jaoks vajalik? Ei saa siiski järeldada, et tegu on tagamata negatiivse õigusliku vabadusega, mis on omane diktatuuridele. Vaatamata sellele, et riik võib vabadust piirata, on piiramine põhiseaduslikult põhjendatud.

Artikkel 21 on täielikult pühendatud naiste õigustele. Artiklis on sätestatud: „Valitsus peab garanteerima naiste õigused kõikides aspek-

tides, mis on kooskõlas islami printsiipidega. Valitsus peab tegema järgmist: 1) looma sobiva keskkonna naise enesearengu jaoks ja tagama tema materiaalsed ja vaimsed õigused; 2) emade kaitse, eriti raseduse ja lapsehoolduse perioodil, samuti hoolduseta laste kaitse; 3) looma rahukohtud perekondlike asjade lahendamiseks ja perede säilitamiseks; 4) looma erikindluse leskedele, vanematele naistele ja ilma hooldajata naistele; 5) lubama usaldusväärsetele naistele lapsendamist eesmärgiga kaitsta laste huve, juhul kui lapsed on jäänud ilma seadusliku hooldajata.“ Naiste välja toodud õigused on piiratud islamiprintsiibi alusel.

Usuvabadust garanteerivad või piiritlevaid sätteid on Iraani põhiseaduses mitu, kuid alustada tuleb artiklist 12, mis sätestab 12 imaami *džafar*'i¹⁰ õiguskoolkonna šiiitluse Iraani riigiusuks. Samuti tunnistab antud artikkel ka teisi klassikalise islami õiguskoolkondi ja nende domineerimist riigi piirkondades, kus suurem osa rahvast kuulub vastava õiguskoolkonna sätestatud jurisdiktsiooni alla. Usuvabadus on garanteeritud Iraani põhiseaduse artikli 13 alusel vaid kristlastele, juutidele ja zoroastrismi järgijatele. Samuti räägib artikkel 13 väljendusvabadusest — eelmainitud kolme usu esindajatel on õigus oma usukombeid täita, järgides oma usu kaanonit eraasjades ja usuhariduse küsimustes seni, kuni see jääb seaduste piiridesse. Väljendusvabadus on põhiõigus, mille kohaldamisel tuleb määratleda kaitseala, selle riivet ning piire, ja kuna väljendusvabadus viitab *forum externum*'ile, võiks selle põhiõiguse riive olla eriti tõhus. Siinkohal on tähelepanuväärne, et kuigi mitmes põhiseaduse artiklis on õigused piiritletud islami printsiipidega, on artiklis 13 teiste uskude esindajate väljendusvabadus piiritletud seadustega. Aga kui me võtame arvesse fakti, et nii põhiseadusel kui ka teistel seadustel Iraanis on hübriidne iseloom, võiks eeldada, et teiste uskude esindajate väljendusvabadus on piiritletud islami printsiipidega, ehkki need on jäänud antud artiklis mainimata. Vastupidine lahendus, mis piiraks teiste usundite esindajate väljendusvabadust islami printsiipidega, oleks väga provokatiivne, sest siis oleks kehtestatud islami ülimuslikkus, mida ilmselgelt on soovitud põhiseaduslikul tasemel vältida.

¹⁰ *Džafari* õiguskoolkond (vt *Encyclopaedia of Islam*) on šiiitide suurim ja tuntuim õiguskoolkond, mis sai oma nime õpetlase Džafar as-Sadiqi järgi, kes oli šiiitliku traditsiooni järgi 6. imaam.

Inimõiguste universaalsus ei tähenda, et usuvabadust mõistetakse kõikjal ühetaoliselt. Usuvabaduse mõistet sisustatakse erinevalt, mis võib tekitada kahtlusi, kas konkreetne sisustamine on kooskõlas riigi võetud rahvusvaheliste kohustustega või üldlevinud usuvabaduse mõiste arusaamaga. Riikide põhiseadustes esineb harva katseid määratleda religioosset fenomeni ja usku puudutavaid üldpõhimõtteid. Siin saab öelda, et Iraani seaduste süsteemi kontekstis puudub vajadus määratleda religiooni mõistet. Põhiseaduse tekstis on vaid mainitud need religioonid, mille järgijatele on garanteeritud väljendusvabadus, aga see ei tähenda, et Iraani põhiseadusega on garanteeritud universaalne usuvabadus. Elizabeth Mayer on oma artiklis (1996) „Islamiõigus või inimõigused: Iraani dilemma“ (*Islamic rights or human rights: An Iranian Dilemma*) arvamisel, et usuvabadus ei ole Iraani põhiseadusega üldse garanteeritud. Artikkel 14 sätestab: „Iraani Islamivabariigi valitsus ja moslemid peavad kohtlema mittemoslemid heatahtlikult, õiglaselt ja islami õigluse järgi ning austama nende inimõigusi. See põhimõte kehtib nende isikute suhtes, kes pole islami ja Iraani Islamivabariigi vastu võidelnud või tegutsenud.“ Põhiseaduse artikkel 14, mis räägib mittemoslemite õigustest, ei käsitle usuvabaduse või väljendusvabaduse teemat, vaid sätestab võrdsuse põhimõtted seaduse ees (Mayer 1996: 273).

Kokkuvõte

Käesolevas artiklis on selgelt esile toodud Iraani põhiseaduse teokraatlikku ja demokraatlikku suunda ilmestavad klauslid. Neid kõrvutades leiab kinnitust tõdemus, et Iraani Islamivabariigi põhiseadus on hübriidne — on esindatud nii demokraatlikud õigusnormid kui ka teokraatlikud alused. Hübriidtüüpi põhiseadused erinevad märkimisvääselt teistest põhiseadusest nende normide koostoime poolest.

Kirjandus

A n n u s, Taavi 1996. *Riigiõigus*. Tallinn: Juura

Eesti Vabariigi Põhiseadus — *Riigi Teataja*, 1992, 26, 349 ...
RT I, 15.05.2015, 2

Encyclopaedia of Islam 1960–2005. 2nd ed. 12 Vols. Ed. by P. J. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs *et al.* Leiden: E. J. Brill (EI)

G o n t o w s k a, Luiza Maria 2005. *Human Rights Violations under the Sharia's: A Comparative Study of the Kingdom of Saudi Arabia and the Islamic Republic of Iran*. Pace: Pace University

Irani Islami Vabariigi Põhiseadus. Vt <http://malayeru.ac.ir/portal/File/ShowFile.aspx?ID=386ade29-2113-47b6-b91b-1dd502dfdb9a>

K o r a n 2007. Araabia keelest tõlkinud Haljand Udam, toimetanud Amar Annus. Tallinn: Avita

M a y e r, Ann Elizabeth 1996. Islamic rights or human rights: An Iranian dilemma. — *Iranian Studies*, Vol. 29, No. 3/4, pp. 269–296